

A PEDAGÓGUS KEMÉNY GÁBOR ÉS A HARMINCAS ÉVEK CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR NEVELŐI TÖREKVVÉSEI

Húsz éve annak, hogy Kemény Gábor eltávozott körünkől. Példamutató élete, sokoldalú munkássága két évtized távlatából a haladó magyar neveléstörténetnek most már jól áttekinthető, hatásaiban is pontosan lemérhető gazdag fejezete. Értékelésekor figyelembe kell vennünk azt a rendkívül termékeny kapcsolatot is, amely a harmincas években Kemény Gábort a csehszlovákiai magyar nevelőkhöz fűzte, s a velük való együttműködését mind gyümölcsözőbbé tette. Az alábbiakban megkíséreljük ennek a több mint tízéves sokrétű kapcsolatnak jellemzését.

Kemény Gábor első látogatása Szlovákiában olyan időre esett (1931 őszére), amikor az ott élő magyarság az új államközösségben már túljutott a kezdeti benuhátság és útvesztettség évein, s minden téren igyekezett kialakítani a megváltozott körülményekhez mért sajátos életkereteit. A magukraeszmélés e fogékony állapotában találkozott Kemény Gábor a szlovákiai magyar nevelőkkel is.

Mert eddig az időpontig alig lehetett sajátosan csehszlovákiai magyar nevelői törekvésekről beszélni. Az 1918-as államfordulat folyamányaként a Szlovákia területén élő magyar nevelőknek minden energiáját lekötötte az új körülményekbe való beilleszkedés. Egyelőre nem is látták világosan, milyen új feladatokra kell felkészülniök. Az az egészen sajátos helyzet jellemzi a csehszlovák államközösségbe került magyarságot, hogy felnövekvő ifjúságának szinte önerejéből kellett megtalálnia életútját, megoldania az eléje meredő problémákat.¹ Arról a nemzedékről van szó, amely már Csehszlovákiában éli át serdülőkorát, ebben az államban végzi középiskolai tanulmányait, szerzi meg az érettségit, úgy kerül a csehszlovák egyetemekre és főiskolákra. 1925-ben a prágai egyetemen tanuló ifjak egy csoportja megalakítja a Szent György Kört, amely kezdetben amolyan öreg-cserkész szervezetnek indul, de azután a csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalom kiinduló pontjává lesz. Irodalmi élménye Ady — Móricz — Szabó Dezső, alapnak a parasztságot érzi, mert a csehszlovákiai magyarság legszélesebb rétegét az teszi ki. De az erős népi beállítottsággal párhuzamosan éppen Prágában felismeri a többi nemzet fiaival való együttműködés szükségességét, úgyhogy nemsokára a falujáró mozgalmak megszervezésével, így a csehszlovákiai magyar nép megismerésével egyidejűleg a csehekkel és szlovákokkal megteremtendő kapcsolatot is feladatává teszi.

¹ Erről az ifjúságról összefoglaló képet adnak a következő kiadványok: KRAMMER JENŐ: A szlovenszkói serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány. Budapest, 1935. Nagy László Könyvtár 9. sz. — BALOGH EDGÁR: Hét próba. Egy nemzedék elindul. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1965. (Főleg az első két fejezet) — TURCZEL LAJOS: Két kor mezszygójén. 1967. Tatran, Magyar Üzem, Bratislava; nevezetesen a IV. fejezet: Ifjúsági Mozgalmak (64—80. l.)

A gombaszögi tábor 1928 nyarán már ezt kifejezésre is juttatja, és a mozgalom időszaki röpirata, a Vetés, részletesen ki is fejti. A gombaszögi táborból kiinduló Sarlós mozgalom 1929 nyarán képviselteti magát a csehszlovák diákság etikai mozgalmának a csehországi Radovében szervezett táborában, ahol Keszler-Balogh Edgár fel is szólal, meghirdeti a csehszlovák és magyar ifjúsági mozgalom együttműködését egy tisztább, igazabb, demokratikus emberiség kialakítására. Ezzel a Sarló közvetítővé lesz az új, tisztultabb, szocialista emberségre törekvő csehszlovákiai és magyarországi diákmegmozdulások között. E gondolat mellett a következő évben, 1930. március 15-én politikailag is kiáll, amikor küldötteket indít Pestre, hogy ott megkoszorúzzák Petőfi szobrát, mégpedig valamennyi szomszédnép nemzetiszínű szalagjaival, amelyeket egy vörös szalag köt egybe. A Sarló tehát eljutott ahhoz a meggyőződéshez, hogy a szocializmusban válhat a dunavölgyi népek együttműködése testvérivé és gyümölcsözővé. Egy évvel később, 1931 szeptemberében kongresszusra ül össze a Sarló Pozsonyban, és ennek folyamán a legkülönbözőbb területeken proklamálja az együttműködés irányvonalait, többek között a pedagógia terén is, a Magvető mozgalomban. Ezt az újarcú nevelők mozgalmanak tervezi, szoros együttműködésben képzelel el a hasonló gondolkodású cseh és szlovák nevelőkkel, illetőleg magyarországi haladó, demokratikus pedagógiai megmozdulásokkal. A Magvető folyóirata, a Magvető ugyan nem születik meg, terv marad, de a pedagógiai együttműködés magját mégis sikerült elvetnie. Ettől kezdve beszélhetünk jövőbe tekintő nevelői kapcsolatáról csehszlovák és magyar pedagógusok között.

Itt elsősorban Kemény Gáborra kell gondolnunk, s különösen az ő csehszlovákiai nevelői kapcsolatait értékelnünk. Röviddel a Sarló kongresszusa után, 1931 októberében a pozsonyi Uránia ismeretterjesztő társaság meghívására a modern pedagógiai törekvésekről előadást tartott Pozsonyban, így még egészen frissiben érezhette meg a megmozdulások szelét. Móríc Zsigmondhoz hasonlóan olyan élménye támadt, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúság kezdeményező, emberi, demokratikus és szocialista érdeklődésű, tehát egy jobb jövő útkészítője. Pozsonyban közvetlen kapcsolatba kerül és barátságot köt ottani haladó pedagógusokkal (elsősorban Szalatnai Rezsővel) és a Sarlós ifjúsággal. Sőt Érsekújvárra is elkerül, ahonnan az újszerű magyar ifjúsági mozgalom legjobb harcosai: a Dobóssyak, Horváth Ferenc, Jócsik Lajos kerültek ki, akik még a gimnáziumban, annak önképzőkörében egészen újfajta munkára vállalkoztak, a munkások helyzetével foglalkoztak, a parasztság problémáit mérték fel, a modern magyar irodalom irányait ismertették. Kemény Gábor elbűvölnet távozott Érsekújvárról, mélyen meggyőződve arról, hogy az ő pedagógiai elképzelései: az Apáczai Csere János, Tessedik Sámuel, Vajda Péter, Eötvös József, Schneller István, Nagy László fémjelezte magyar nevelői gondolkodás korszerű megfogalmazásban itt válhatnak tettekké. Ettől kezdve Kemény Gábor elsősorban csehszlovákiai magyar nevelő-barátaival való együttműködésre épített, amikor terveit kidolgozta.

Elmondható, hogy ez a találkozás mindkét félre nézve a legkedvezőbb pillanatban történt. A vázolt ifjúsági mozgalom a már működő fiatalabb szlovákiai magyar nevelőkben is felébresztették azt a vágyat, hogy tudományos elmélyedéssel határozzák meg feladataikat. A csehszlovákiai magyarság leggyengébb pontja azonban éppen a nagyobb igényű tudományos munka lehetősége volt.² Mivel nem volt Csehszlovákiában magyar egyetem vagy főiskola,

² TURCZEL i. m. VI. fejezet: A tudományos élet, a művészetek és a sajtó (129—160. l.)

s a magyar tudományos intézmények is hiányoztak, oda tudományos káderek sem kellettek, nem fejlődött ki igényesebb magyar nyelvű tudományosság sem. Ezért a csehszlovákiai magyar pedagógia célkitűzéseiben ugyan emelkedett, bátor és távlatokat nyitó volt, de nagyon gyakran inkább csak manifesztációs jellegű, a megvalósítással adós maradt. De Kemény Gábort éppen ez az őszinte, nyílt emberség, jobb jövőt akarás fogta meg, annyival is inkább, mert az elmúlt évtizedben otthon, Magyarországon, legtöbbször közöny fogadta fáradságtalan kezdeményezéseit. Csehszlovákiai látogatásának ezt a jótékony hatását tükrözi Szalatnai Rezsőnek írt levele: „Kedves Barátom, nagyon köszönöm a küldött cikket. Igazán nagy örömet okozott velem. Több mint tíz éve egynémely íráson kívül a Gy(ermektanulmányi) Társaságban s másutt tartott előadásokban éltem ki magam, de *ilyen* referátát még nem igen olvastam. És ezt nem az én régi hibáimnak és nem a pozsonyi érdemeimnek tudom be, hanem annak, hogy P.-ban találtam tíz év óta először igazán megértő emberekre.”³ Hasonlóan szól azon a levelezőlapon, amellyel az érsekújvári vendéglátást köszöni meg: „Amint a határt átléptem, újra megcsapott a szele a „nyirkos” reménytelenségnek. Csak abban bízom, hogy jót akaró emberek — még ha távol is vannak egymástól — végre mégis csak alkotnak valamit.”⁴ Már egy előző leveléből kicsendül ez a bizalom, amikor a Sarló kongresszusának Magvető mozgalmával kapcsolatban így ír: „... nagy érdeklődéssel láttam az érdekes témákat. De hogy miket határoztak, arról semmi írás nem jött hozzám. Hogy pedagógiai lapot akarnak kiadni, annak nagyon örülök, meg is van róla a véleményem, hogyan kellene ezt hathatós embernevelő tényezővé tenni, de az ottani viszonyok alaposabb ismerete nélkül mégsem akarom ezt a véleményt előlegezni vagy megkockáztatni... Szegény Nagy Lászlóval sokat gyötrődtünk e nagy kérdésen, mégsem lehetett kielégítően megoldani. Hiszem, hogy ott menni fog a dolog... Nagyon sok a tenni, rendezni való, s úgy látom, az energia és lehetőség is megvan hozzá — a határon túl.”⁵

Ez az optimizmus jellemzi Kemény Gábornak a csehszlovákiai magyar nevelőkhöz való közeledését és a kapcsolat első szakaszát. Úgy érezte Kemény Gábor, hogy megértő, tettekre és munkatársakat talált, s velük sikerül számos félbemaradt tervét valóráváltani. Évtizedek óta foglalkoztatták a magyar élet megoldatlan sorskérdései, köztük elsősorban a demokratikus átalakulás, a szociális probléma és a nemzetek közötti békés együttműködés (a régi Magyarországon a nemzetiségi kérdés!). Mindenesetre, úgy látta, a csehszlovákiai magyarság valóban megérett, s kisebbségi sorsában tisztultabban, emberibben, igazabban törekszik megoldásukra.

Pozsonyban megismerte a Sarló pedagógiai vitájának rezolúcióit, a konkrét célkitűzéseket. Ezek:

I. A tudományos haladásnak megfelelő pedagógia érdekében „Magvető” címen negyedévi, pártpolitikamentes pedagógiai folyóirat indul meg a tudományos szocializmus alapján.

II. A „Magvető” folyóirat szaktanfolyamokat és exkurziókat szervez.

1. A szaktanfolyamok a) az élménypedagógiával (osztrák, orosz iskola-

³ Kemény Gábor válogatott pedagógiai művei. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta DR. KÖTE SÁNDOR. Tankönyvkiadó, Budapest, 1966 (a továbbiakban KÖTE i. m.). — Levelek Szalatnai Rezsőhöz, 955. l.

⁴ KÖTE i. m. Levelek Dr. Krammer Jenőhöz, 334. l.

⁵ U. o. 332. l.

reformok, új iskolatípusok, ifjúsági mozgalmak), b) modern lélektannal (pszichoanalízis, individuálpaszichológia), c) az egyes szaktárgyakkal foglalkoznak.

2. Az exkurziók a) tanulmányutak a modern iskolareformok teoretikus és élményszerű praktikus vizsgálatára, b) tanulmányutak a kisebbségi magyarság területén a népismereti, népoktatási és szaktudományi vizsgálat programjával.

III. A „Magvető” folyóirat gondoskodik minden évben arról, hogy a pedagógiai pályára menő diákok külföldön is végezhessek tanulmányaikat.

IV. A „Magvető” folyóirat kapcsolatot teremt a spontán ifjúsági mozgalmak, a dolgozó tömegek mozgalmi, a szocialista intelligencia s a tanítóság között.

V. A „Magvető” folyóirat harcot hirdet a tanítóság gazdasági, szociális és kulturális érdekeiért és a szocialista pedagógiáért.⁶

Ez a szédítően gazdag program valóban alkalmas volt arra, hogy Kemény Gábor optimizmusát táplálja. Hitt tehát abban, hogy ezzel a lelkes csehszlovákiai magyar nevelői gárdával sikerül a modern magyar nevelésügynek azokat a nagy kérdéseit megoldani, amelyeket addigi pedagógiai pályáján inkább csak hirdetni volt alkalma.

Különösen három irányba mutatott ez a program: 1. a múlt nagy magyar nevelőinek megismertetése (Kemény Gábor ilyen címet ad ennek: a pedagógiai tudat kialakulása), hogy sok, még mindig időszerű kérdésfelvetésük végre megvalósítható legyen (régóta tervezett szíve vágya volt a Nagy Magyar Nevelők Könyvtára című sorozat megteremtése); 2. az akkor aktuális pedagógiai reformtörekvések érvényesítése a magyar nevelésügyben (itt Nagy László, a magyar gyermektanulmányozás megszervezője, a gyermek érdeklődésének kutatója volt mestere; Nagy László 1918-ban kidolgozott tervezete a demokratikus magyar iskolaügy kiépítésére); 3. a szociális nevelés követelményeinek érvényesítése, különös tekintettel a szociális problémák megoldására és a nemzetek közötti építő együttműködés megvalósítására.

Kemény Gábor Pozsonyban tartott előadása után, főleg a tanítóképzősökkel való beszélgetése kapcsán, úgy látta, ezek az ő kedvenc gondolatai a csehszlovákiai magyarságnál visszhangra találtak. Már egy hónappal később küldi az Apáczai Könyvtár tervezetét, abban a reményben, hogy új csehszlovákiai magyar szaktársaival valóra is tudja váltani.

Ezek a merész tervek persze nem voltak egykönnyen megvalósíthatók, nem bírta azt a csehszlovákiai magyarság anyagi ereje, nem akadt kiadó, amely merte volna vállalni az azzal járó kockázatot — no, és a munkatársak sem tudták idejüket olyan mértékben felszabadítani, hogy heteket töltsenek könyvtárakban. De a gondolat, hogy a modern nevelői törekvéseket meg kell tudományosan alapozni, s manifesztáció helyett alkotni kell, termékeny talajra hullott.

Kemény Gábor ösztönző hatása alatt a csehszlovákiai magyar tudományos, irodalmi és művészeti társaság folyóiratának, a Magyar Figyelőnek első számában (1933 októberében) cikk jelenik meg A szlovenszkói magyar pedagógia feladatköre címmel, és ez sokrétűen vázolja azokat a feladatokat, amelyeket 5 kutatási irányban kellene elvégezni: 1. a nevelőt, 2. a tanulót, 3. a csoportot (osztályt, tanfolyamot), 4. az iskolát, 5. a tananyagot illetően. S a cikk hozzáteszi: „Mindez persze nem speciálisan szlovenszkói magyar pedagógiai kérdés,

⁶ A Sarló jegyében. Az új arcú magyaroktól a magyar szocialistákig. Pozsony, 1932. 70—71. l.

de az ilyen irányú kutatásokat, megállapításokat és irányelveket ki kellene egészítenünk a saját, konkrétan szlovenszkoí tapasztalatainkból és megfigyeléseinkből adódó helyzetképpel: annak megállapításával és felvázolásával, miképpen jelentkeznek ezek a kérdések nálunk.” — S végül az utolsó bekezdésben még egy kiegészítés: „Ehhez járul aztán még egy jellegzetesen *kisebbségi* szellemi misszió. A híd-szerep: a szlovenszkoí magyar pedagógia ezt is betölti, amikor helyzeténél fogva számontartja, összehasonlítja, összegezi mindkét nemzet idevágó megfigyeléseit, eszméit, kutatásait, megállapításait, kezdeményezéseit, kísérleteit és eredményeit, s így önmagában, saját kultúrkörén belül elvégzi azt az igen kívánatos és hasznos munkát, amelyet a szomszédos nemzetek kulturális együttműködése jelenthetne, ha politikai ellentétek és nyelvi nehézségek ennek gyakran útját nem állnák.”⁷

Erre a tervre reagál Kemény Gábor 1933 decemberében írt levelében: „A Magyar Figyelőben írt tervedet átolvastam. Kitűnő útmutatás. Nagyon jó volt hangsúlyozni, hogy vannak dolgok, amelyeket *csak* az ottani pedagógusok végezhetnek el. Csak ha mindenki *egyéni* feladatát elvégzi, úgy alakítható ki egészséges közszellem. A feladatok öntudatosítása végett fontos a múltba való visszanézés is. Az eddigi (1918 előtti) közszellemből hogyan nőnek ki új, speciális feladatok. A kulturális együttműködés nagyon fontos. Kölcsönös szempontból. A mai atmoszféra magával hozza, hogy Nektek is, nekünk is vannak olyan mondanivalóink, melyeket csak a határon túl lehet gátlás nélkül elmondani.”⁸

Azt azonban már sejti Kemény Gábor, hogy a csehszlovákiai magyar nevelők publikációs lehetőségei nagyon korlátozottak, ami különösen a Nagy Magyar Nevelők Arcképsorozatának dédelgetett terve szempontjából lehangoló számára. Az 1931-ben létrejött kapcsolatnak ezzel új szakasza kezdődik, az, amelyben Kemény Gábor hihetetlen heroizmusával igyekszik Magyarországon publikációs lehetőségeket teremteni. Ott, ahol lehet, s úgy, ahogy lehet. Az Új Nevelés Ligája magyarországi folyóiratában, A Jövő Útjain-ban „Az utódállamok magyar pedagógiája” címen rovatot indít, s ebben csehszlovákiai, erdélyi és jugoszláviai haladó magyar pedagógusokat szólaltat meg törekvéseikről, mozgalmairól, köznevelési intézményeikről és publikációikról.

1935-ben Kemény Gábor további hősies vállalkozásokba kezd. Ügyszólván semmiből teremti meg (Ballai Károly önzetlen támogatásával) a Nagy László Könyvtárat, amely a sorozatba felveszi a szlovenszkoí és erdélyi magyarság nevelésügyének problematikáját is. (A könyvtár 3. füzet: Krammer Jenő, A szlovenszkoí serdülők lelkivilága, Szociálpszichológiai tanulmány; 4. sz. füzet pedig Jancsó Elemér munkája: Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében.) Előzőleg az első két füzet Kemény Gábor nevelői lelkiismeretének két fontos feladatát váltja valóra. Az első közrebocsátja Nagy Lászlónak 1918-ban készített demokratikus reformtervezetét A magyar közoktatás reformja címmel. Ezt kéziratból Ballai Károly publikálta, és Kemény Gábor látta el kísérő tanulmánnyal. A második füzetben Kemény Gábor saját kutatásaiból közölte Iskolai értékelés és kiválasztás címmel e fontos kérdésnek a társadalmi hátteret megvilágító új értékelését.⁹ Majd még merészebbre vállalkozik Kemény Gábor. Dunavölgyi Pedagógiai Szemle címmel olyan folyóirat kiadására teszi meg az

⁷ Magyar Figyelő, I. évf. 1—2. szám (Pozsony, 1933. okt.) DR. KRAMMER JENŐ: A szlovenszkoí magyar pedagógia feladatköre, 128—133. l.

⁸ KÖTE i. m. 338. l.

⁹ DR. KEMÉNY GÁBOR: Iskolai értékelés és kiválasztás. (A kérdés társadalmi háttere — Új értékelés).

A „DUNAVÖLGYI PEDAGÓGIAI SZEMLE”

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGÁTÓL

BUDAPEST, VIII. HUNYADI UCCÁ 43
[MERKANTIL-NYOMDA]

Előfizetési felhívás.

DUNAVÖLGYI PEDAGÓGIAI SZEMLE (típus 1936. januárjával kulturpolitikai és pedagógiai folyószót indítunk)

Folyóiratunk foglalkozik a **nevelés vágó kérdéseivel**, amelyek a szertejáró elgondolásokkal közösen munkára a Dunavölgyének magyarjait és más nemzeteit. Feloldja a **gyakorlati nevelés** problémáit, akár a testi-lelki nevelésre, akár a módszerre vonatkoznak, mindig a kor haladó színvonalán, az összes iskolafajtákat az óvodától a felsőoktatásig összefoglalva. Tárgyalja a **pedagógusoknak a technikai-kulturális fejlődéshez való viszonyát**, s az ez által nyitott lehetőségeket. **Neveléstörténelmi kérdéseket** is vet föl, ha ezek arra alkalmasak, hogy a legújabbakkal szemponthoz világítsanak meg a múlt problémáit.

Állandóan felszínre tartja az **Hűség kérdéseit**, mert annak munkáján és erején kell a jövő társadalmának felépítenie. **Gyakorlati segítőtje** lesz minden tanítással foglalkozónak munkája egész területén és a **szülőknél** is minden tanulójukban. Indokolt esetben nem zárkozik el a szülők s a nevelés ügyében érdekeltek hozzászólásai elől sem.

Lapunk minden nevelő: **szülő, óvónő, tanító, tanár lapja** lesz.

Vezető elvünk a pedagógiai bírálat szabadsága, mert enélkül a problémákat sem megérteni, sem tárgyilagosan megoldani, sem előkészíteni nem lehet.

A **DUNAVÖLGYI PEDAGÓGIAI SZEMLE** évente kétszer, legalább háromhavi fizetékben jelenik meg. Ára évi 6 pengő. Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában 9 pengőnek megfelelő összeg.

Előfizetési jelentkezési elfogad: Budapest, VIII. Hunyadi uccá 43
(Merkantil-nyomda)

Csehszlovákiában:

Postafiókkaival valamilyen elhárítást fogadni az előf. jelentkezéssel?

Jugoszláviában: Lévay Endre, Subotica, Sienkiewicza u. 23

Romániában:

Szerkesztőbizottság: Ballai Károly, dr. Jancsó Elemér (Erdély), dr. Kemény Gábor, dr. Kramer Jenő (Csehszlovákia), Nagy Miklós, Nánay Béla, ~~...~~ *Hajdu*
János (Jugoszlávia).

Munkatársak: Ady Lajos, Bálint György, Birtok Rudolf, Dobossy László, Farkas István, Gyulai Farkas István, Kócsik Pál, Keleti Kemény Katalin dr., Lévay Endre, Nádor Jenő, Nemesi Lipót, dr. Nögrádi László, Prohászka Ferenc, Szalai Rózsa, dr. Szabó Ferenc, dr. Szondi György, Vincze Sándor, *...*
Zsigmond.

Csehszlovákiában vagy egybe fordítvánvalakban jelentkezést minden nevelő!

János
1a. T. u. dr.

(Erdélyi Pedagógia)
Hefeleczy

Magyar nyelvű?
...

Villány
...

előkészületeket, amelynek szerkesztésében — híd-szerepet vállalva — részt venne egy-egy csehszlovákiai, romániai és jugoszláviai magyar nevelő. Teszi ezt 1935-ben, amikor fenyegetően tornyosulni kezdett egy új világháború fenyegető réme, s a dunavölgyi kis nemzeteknek rá kellett döbbsenniök, hogy saját helyzetük csak függvénye a világerők küzdelmeinek, feszültségeinek s világnézeti ellentéteinek.

A folyóirat végül sem jött létre, megható dokumentumaként csak a szerkesztőségi beharangozó kefelenyomata maradt reánk. De beszédes dokumentumok Kemény Gábor akkori levelei is: „Nánayval és Ballaival tegnap elhatároztuk, hogy ha lehet, 1936 júniusában megindítjuk a Dunavölgyi Pedagógiát. Egyidejűleg megy a program, előf(izetési) felhívás.”¹⁰ Az 1935. szeptember 30-án írt levél részleteiben is ismerteti a tervet. 1936. január 23-án azonban már a terv meghiúsulásáról szólnak a levél sorai, és felvetődik a kérdés is: „nem tudnátok-e ezt Ti (csehszlovákiai magyar nevelők) megcsinálni. Ha ezt lehetne, nagyon örülnék neki, de D. P. címen aligha jöhetne be ide, tehát inkább Füves Kertecske vagy efféle címen kellene megindítani, hogy hozzánk eljusson.”¹¹

Valóban, a terv: a dunavölgyi népek nevelői törekvéseinek összehangolása lelkesítően hatott a szlovákiai magyar nevelők körében, és termékeny talajra is talált. Ezzel a tárgyalt kapcsolat harmadik időszakába lépünk, amikor megint a csehszlovákiai magyar nevelői törekvéseké lett a kezdeményezés, s Kemény Gábor a biztató mentor. Megszületik a *Pedagógiai Évkönyv* gondolata, vagyis az a törekvés, hogy ha már nem sikerült realizálni könyvkiadványokban, állandó nevelői folyóiratban a kitűzött feladatokat, legalább évente egyszer egy-egy évkönyv adjon képet a munkáról és tűzze ki a további célokat. Az első (s egy-szersmind az egyetlen) ilyen Pedagógiai Évkönyv az 1938. évre 1937 végén jelent meg.¹² Összeállításán meglátszik, hogy a szerkesztők kínos gonddal, talán túlzott lelkiismeretességgel és óvatossággal törekedtek arra, hogy ne manifesztálás, hanem elvégzett komoly munka tükrözése legyen ez az Évkönyv. Optimizmussal hirdetik, hogy a legközelebbi évkönyvet, az 1939-est kétszer akkora terjedelemben jelentetik meg, és a munkába bevonják — a Dunavölgyi Pedagógiai Szemle terveinek megfelelően — a szomszédállamok pedagógusait is. Az anyag ígéretesen gyűlt is mindenfelől, de a megjelenésre az 1938 őszen bekövetkezett események következtében már nem kerülhetett sor.

A sors iróniája, hogy az egyetlen Pedagógiai Évkönyv Kemény Gábor közreműködése nélkül jelent meg, pedig az elgondolás félreismerhetetlenül az ő tervezéseinek gyümölcse. Küldött ugyan egy közleményt, amely két megjelent könyv bírálataként (Várkonyi, Érseky) a szelekció kérdésével foglalkozik, mivel azonban az Évkönyv az elgondolás szerint egy bizonyosfajta egységfrontba kívánta tömöríteni nemcsak a szlovákiai, hanem a szomszéd államok haladó pedagógusait is, a szerkesztő — fájó szívvel — lemondott e polémikus írás közléséről. Pedig tökéletesen igazat kell adnunk Kemény Gábornak, aki erre reflektálva közvetlenül a Pedagógiai Évkönyv megjelenése után (1937. dec. 29-én) így ír: „De ezen ne búsulj, ezt a kis lelki horzsolást én már előre kihevertem. Inkább azt szeretném Veled megértetni — s ez biztosan nagyon könnyű lesz —, hogy a szelekció szociális érvényesítésén múlik, van-e valami értelmük a képességi és pszichotechn(ikai) vizsgálatoknak. Ezen a kérdésen egészen végig kell

¹⁰ KÖTE i. m. 345. l.

¹¹ Uo. 348. l.

¹² Pedagógiai Évkönyv 1937. Szerkeszti KRAMMER JENŐ. Érsekújvár, 97. l.

nézni, de leginkább a szociális érvényesülés szempontjából, s ez az, amit — itt nehéz megcsinálni, s ha Nektek fontos látni a csehszl.—magyar ped. szemp.-ból; mi történik itt, a pedag. szempontjából, ésped. a magyar ped. szempontjából fontos, hogy értékelése is legyen annak, ami itt történik.”¹³

Ez a levélrészlet jellemző Kemény Gábor ügyszeretetére, nála egyéni szempontok, egyéni hiúság, egyéni elkedvetlenedés soha sem jöttek számításba: minden idegével, egész lényével a demokratikusabb, szociálisabb, igazabb embernevelés megvalósítását kívánta szolgálni.

Ezért fordult figyelme és szeretete a gyermek, a felnövekedő nemzedék felé. Ismert tény, hogy Nagy László és a magyar gyermektanulmányozás ügyét kezdettől szívébe zárta és mindvégig hűen kitartott mellette. Nagy érdeklődéssel figyelte a szlovákiai magyar ifjúság mozgalmait és megnyilatkozásait is. Hiszen ez az ifjúság valóban egészen új helyzetbe került és megnyilatkozásait is, hogy saját életervét kialakítsa. Ezért páratlanul tanulságos olvasmány a Losoncban megjelenő A Mi Lapunk ifjúsági folyóirat 10 esztendejének (1922—1932) tanulmányozása. E folyóirat beszédesen tükrözi, hogyan talál magára egy olyan ifjúság, amely a történelmi események folytán egészen más, megváltozott körülmények közé kerül, s így viszonyát az új államközösségben élő népekkel önmagának kellett kialakítania, mert szülei, nevelői, a felnőttek még nem tudtak behelyezkedni az új helyzet követelte emberi magatartás kereteibe, a hivatalos nevelés pedig nem foglalkozott a felmerült, merőben új problémák megoldásával. Nem csodálható tehát, hogy egy középiskolások számára szerkesztett ifjúsági lap lassanként Csehszlovákia, de bizonyos mértékben a többi államban élő magyarság legérdekesebb, szinte példamutató orgánumává lesz, amelyben magyarországi neves írók, tudósok is megszólalnak (Móricz Zsigmond, Győrffy István, Kodály Zoltán s mások), s amely bátran hozzányúl a nagy problémákhoz is, és megoldani készül azokat: a nemzetiségi kérdést, a szociális kérdést, az ifjúság kérdéseit. Kemény Gábor, aki Csehszlovákiába jöttékor már több mint tíz éve kénytelen volt nélkülözni az állandó közvetlen nevelői kapcsolatot az ifjúsággal, természetesen egész pedagógusi lényével rezonált milderre, s mindvégig szeretettel figyelte a fejlődést. Különösen a Szalantai Rezső vezette pozsonyi Móricz Zsigmond (tanítóképzői) önképzőkörrel építette ki a kapcsolatát, s ezt még 1938 után is fenntartotta, amikor az ún. Szlovák Államban ez az ifjúsági intézmény, hűen hagyományaihoz, a *vox humana* őrzője és fejlesztője maradt. Azt hiszem, a legsötétebb években ez a kapcsolat jelentett Kemény Gábor számára komoly vigasztalást. Hiszen a tanítás, az ifjúsággal való közvetlen foglalkozás 1922-ben történt nyugdíjazása után nosztalgiaként élt benne. Erről vall egyik, a negyvenes évek elején írt levelében: „... mégis maradni kellett volna még vakuló szemmel is, mert az élő szó erejével lehet csak igazán nevelni és jóvátenni mindazt a lelki mérgezést, amit a napi politika emberei elhíntenek. . . Az igazság és szépség közvetlen megéreztetésének drága alkalma örökre elmúlt tőlem és gólyakalifaként sem tudom visszahozni azokat az időket, melyekben még a fiatalsággal együtt élhettem . . . Ezek az idők már csak lidérces álmokként lepnek meg: az iskolában vagyok . . . emeletről emeletre járok . . . keresem az osztályomat, de nem találom meg . . . tévelygek az iskola labirintusában és még verejtékes álmomban is érzem, hogy a távolodó múltat már többé nem tudom visszavarázsolni.”¹⁴

¹³ KÖTE i. m. 952. l.

¹⁴ KEMÉNY GÁBOR kiadatlan leveléből (dátum nélkül, Krammer Jenőhöz)

Hivatott nevelő tud csak így összeforralni pályájával és az ifjúsággal. Kár, hogy az előbb vázolt páratlan ifjúsági lap, a *A Mi Lapunk* közvetlenül azután szűnt meg (1932 januárban), amikor Kemény Gábor bekapcsolódhatott volna a szerkesztés munkájába. Történtek ugyan a haladó magyar ifjúság részéről kísérletek, hogy más formában megint saját fórumhoz jussanak, ezúttal a losonci középiskolások mozdultak meg (Szekeres György volt a szervezőjük), s előbb füzetet adtak ki: „Középiskolások, ahogyan ők látják a helyzetüket”, majd „Indulás” címmel lapot is indítottak, de az csak két számot ért meg. Kemény Gábor komoly érdeklődéssel figyelte e kezdeményezéseket, s ahol csak tehetette, írt is róluk.

1938 nyarán még egyszer hallatott magáról az ifjúság: Szklenófürdőn Mihály Bálint megszervezte az Önképzőkörök Országos Szövetségének tábort. Itt összegyűltek nevelők, egyetemi ifjúság, középiskolások, hogy együttesen tárgyalják meg a csehszlovákiai magyar tanítási nyelvű középiskolák önképzőköröknek munkatervét, mert intézményesség, tervszerűvé, életszerűvé kívánták tenni a kisebbségi magyar fiatalság önnevelésének e fontos szervezeteit. Ez a szklenói önképzőköri tábor szinte páratlan az ifjúsági mozgalmak történetében; persze az önképzőkörök maguk is egészen sajátos funkciót tölthettek be a kisebbségi életben, ott lehetett az ezzel összefüggő kérdéseket valóban mélyrehatóan megtárgyalni, és megoldásukra az ifjúságot felvértezni. Nem is szólva arról, hogy a nyelvművelés és nyelvvédelem munkahelyei is voltak, kicsit olyasféléképpen, mint Kis János idején.

1938 nyarán, a katasztrófa előestéjén nevelők, ifjúság: egyetemisták és középiskolások Szlovákiában ilyen feladatokra készültek fel. Az élniakarásnak, a jobb, igazabb emberségnek, a népekkel való békés együttműködés vágyának ez az egészséges légköre Kemény Gábor szívét-lelkét is jótékonyan érte.

1938 után a vizsgált kapcsolat Pozsonyra korlátozódott; Szalatnai Rezső vezetésével az ottani magyar gimnázium önképzőkörre tovább őrizte, s ha lehetett, még fejlesztette a csehszlovákiai magyar ifjúság kialakított élettervét: a híd-szerepet, az Ady megfogalmazta őrző-hivatást. Kemény Gábor nemcsak a vezető tanárral, de az önképzőkör egyes diáktagjaival is kapcsolatot tartott fenn; egy ankétjuk eredményeit pl. Mayer Judit, az önképzőkör akkori elnöke neki is megküldte, sőt személyesen is felkereste és tájékoztatta.

Felmerült az a terv is, hogy Kemény Gábor összefoglalja az együttműködés elmúlt évtizedeinek tapasztalatait. Erről 1939. április 7-én kelt, nekem szóló levelében így ír: „Te 1931-ben nagyon meggondoltan megjelölted az utat, mely a tökéletes embernevelés felé vezet, én is Nagy László kommentálásában s másutt; ezek nem esetleges álláspontok voltak, ezen változtatni csak úgy lehetne, ha a magunkban való hitünk is megrendülne. Tehát nincs más hátra, mint ott, ahol lehet, a jót megvalósítani. Te mint aktív tanár nemcsak csinálhatod a nevelést, de hatni is tudsz azokra, akik tollal dolgoznak. (Én kényszerűleg neveléstörténeti paradigmákon mutatom meg, ami már a múltban is építő volt. Most egy magyar nev(elés) és szellemtörténeten dolgozom, meddig jutok, ki tudja.) Tehát apostolkodjál, amíg lehet. Ha csak néhány dolgozattal is, indítsuk el a *J. U. (A Jövő Útjain)*-ban és a *N. Sz. (Nevelésügyi Szemle)*-ben a munkát.”¹⁵ Le kell szögeznünk, hogy ez utóbbiban Tettamanti Béla mint szerkesztő minden haladó nevelői törekvést támogatott, s Kemény Gábornak mindvégig megnyilatkozási lehetőséget biztosított.

¹⁵ KEMÉNY GÁBOR 1939. IV. 7-én Krammer Jenőhöz írt leveléből.

Mindez azonban a vizsgált időszak epilógusa már. Az elmondottakból, azt hiszem, megállapítható, hogy Kemény Gábor kapcsolata a harmincas években a csehszlovákiai magyar nevelők törekvéseivel mindkét fél számára nagyon termékeny, ösztönző és egymást kölcsönösen erősítő élménysorozatot és együttműködést jelentett.

Ha megkíséreljük felállítani ennek az egy évtizedes együttműködésnek mérlegét, úgy megállapíthatjuk, hogy Kemény Gábor számára abban az átmeneti időszakban, néha szinte légüres térben, vagy legalábbis visszhangtalan körben, amelybe a harmincas években Magyarországon haladó nevelői felfogásával került, megértő, rezonáló közösséget jelentett a haladó csehszlovákiai magyar nevelői tábor. Ez viszont Kemény Gábor barátsága révén éppen ahhoz az ösztönzéshez jutott hozzá, amelyre akkori helyzetében legfőképpen szüksége volt: a tudományos megalapozás irányelveihez, a magyar neveléstörténet nagy példáihoz. Lehetett volna ez a kölcsönös ráhatás még termékenyebb is, ha Kemény Gábornak sikerül a Nagy Magyar Nevelők monográfiáit már akkor megírni és kiadatni. (Ezek közül nem egyet csodálatos munkabírással, a megírsult szerkesztési és kiadási kísérletek után, szinte önerejéből megalkotott. Lásd: Tessedik Sámuel élete és munkája (Nádor Jenővel); Egy magyar kultúrpedagógus: Nagy László életműve; a Régiék mai szemmel tanulmánysorozat a Nevelésügyi Szemlében, 5 cikk Szabó Ervinről stb.)

A szlovákiai magyar nevelők viszont adósak maradtak azzal, hogy a cseh és szlovák pedagógiai mozgalmakról és eredményekről egyrészt, a magyar nevelői törekvésekről és eseményekről másrészt bővebben és folyamatosabban tájékoztassák a két félt, s így hídszerepüket ezen a téren még hatékonyabbá tegyék.

Viszonylag kevés történt ebben a tekintetben. Így elsőrangú feladatuk lett volna a szlovákiai magyar nevelőknek, hogy pl. Nagy Lászlót, közoktatási tervezetét, gyermektanulmányozási munkásságának eredményeit részleteiben is megismertessék a cseh és szlovák nevelői közvéleménnyel. A másik irányban viszont pl. Václav Přihoda munkásságáról már akkor lehetett volna némi képet adni. Önként kínálkozott volna az a törekvés is, hogy a Brünnben kiadott „Nová Škola” című folyóiratot, amely az Új Nevelés Nemzetközi Ligája csehszlovákiai csoportjának lapja volt (Ján Uher szerkesztette), közvetlenül is kapcsolatba hozzák a Jövő Útjainal. Otokár Chlup, brünni pedagógus-professzor már a harmincas években könyvet adott ki szovjetunióbeli útjának nevelői tapasztalatairól; ennek ismertetése is érdeklődésre számíthatott volna magyar szakembereknél.

1937-ben kezdődött ugyan ilyesfajta kapcsolatteremtés a prágai állami kiadóvállalatnál: Molnár János, akkor gutai tanító fordításában megjelent Stanislav Vrána korszerű összefoglalója: A tanítás módszerei. Sőt az akkor Prágában nagy lendülettel hirdetett globális írás-olvasástanítás módszerének is akadt szlovákiai magyar visszhangja: Lami—Czakó, A globális módszer és a magyar tanítóság (Klein Géza nyomdája, Rimaszombat, 1936. 56.1.). Önfeláldozó módon, saját anyagi erejéből adta ki könyvét a két falusi tanító.

Úgy látszik tehát, a harmincas évek elején elgondolt kapcsolat az évtized derekán kezdte meghozni gyümölcsseit, de így már alig járulhatott hozzá a vizsgált együttműködés kiterelbélyesítéséhez, ami viszont Kemény Gábor legnagyobb öröme lett volna.

Így is, szerényebb eredményeiben, figyelemre méltó fejezetet jelentett ez az időszak Kemény Gábor életművében és az egész magyar neveléstörténetben. Összefoglaló értékelésére már 1939-ben, a legnehezebb időszak elején komolyan

nehéz, nagyon nehéz szívvel tanulmányokhoz kezdtem. Leigott
a fejem: fogott valami a végén. Mire lett valami, amit már
elhittem éppen, de lehet, amit ma vagy több helyi dologgal is
jósánsághal és a gyerekekkel, amit ma ma ötfelét
jártadonak. Hozza lehet ellensúlyozni annyi gyűlölt-
készt, amennyi az élet. Hogy mine mennyi a szerencse,
is hozza meggy írtad az én, az van kint, követték-
mennyire lehet - de nem is lenne lehet, és nagyon
an idegese meg, különösen ha az embernek már
nagyon ijedős is történhet az ideje. Berúgok:
an első gondolatom az volt, hogy talán mégis legyint
lehet - mégis, különösen elhullatni, ha van
különösen folyton alig nagyon - nagyon nehéz is
városi kell, meg a ~~rossz~~ - várokat semmisíti meg
is abbahagyja a tervezett munkát: a husz év méré-
ginek objektív megállapítását, - hiszen eddig
"előrehaladás" folytat, an egyenlő-felérőléis csak
következett és így újabb flimiszotára van, hogy-
annig a láva el nem fejeződik, rájött fl. anniret
is lehet.

gondolt, aminek beszédes bizonyságául álljon itt 1939. február 3-án kelt levelének erre vonatkozó része:

„Kedves Jenőm, — nehéz, nagyon nehéz szívvel bandukoltam haza tegnap. Zúgott a fejem: forgott velem a világ. Mi lesz velünk, akik már *éltünk* egyszer, Veletek, akik *ma* vagytok tele tettvággyal és jószándékkal, és a gyermekekkel, akik *még* önfelteden játszadoznak. Hogyan lehet ellensúlyozni annyi gyűlölködést, amennyi ott eláradt. Hogy mire megy itt a szelekció, és hogyan megy évtizedek óta, az nem titok, következményeiben látszik — de szemtől szembe látni, ez nagyon az idegekre megy, különösen, ha az embernek már nagyon ijedtek és robbanósak az idegei. Bevallom: az első gondolatom az volt, hogy talán mégis legjobb lenne — mélyen, becsületesen elhallgatni, ha már becsületesen dolgozni olyan nagyon-nagyon nehéz és várni kell, míg a rossz — önmagát semmisíti meg és abbahagyni a tervezett munkát: a húsz év mérlegének objektív megállapítását — hiszen eddig csak „előkészületek” folytak, az egyensúly-felborulás csak most következik és így újabb Pliniusokra vár, hogy — amíg a láva el nem fedi őket — róják fel, amiket észlelnek. Ezeket gondoltam, aztán, útközben — valamire mégis jó, hogy az ember az apostolok lovain jár — felvonultak előttem az Apáczaiak, Eötvösök, Schnellerek ember-szeretettől és átfogó értelemről sugárzó alakjai, s felcsendül bennem, hogy „sósabbak itt a könnyek” és így mégis megnyugodtam benne, hogy „malgré tout” — mindent meg kell próbálni, talán mégis találunk egy kis részt, amelyen — ha már nyíltan nem szabad vagy nem lehet — belopózik a jóakarát és újrakezdi annyi elbukás után az építés munkáját. A gyakorlati munkában ez talán még könnyebben megy: egy jó szóval, egy biztató gesztussal még talán bizalomra lehet indítani a sokfelől ijesztett fiatal lelket, de írni — becsületesen — fogalmakat tisztázni ott, hol a legnagyobb köbtartalmú fejek is csak arra jók, hogy egy nagy tökfedőt rakjunk rájuk . . . és mégis . . . mégis, malgré tout — csináljuk meg, ha lehet, a húsz évi mérleget. De amennyire lehet: jól előkészítve. Önmagammal együtt Téged is arra kérek : a megfélevezésnél hívd fel a figyelmet az irányító szempontokra, a tárgyiasságra, nehogy egy rosszul értelmezett „nemzeti” sz(em)p(ont)ból egyszerre minden rossz legyen, ami odaát történt, hiszen a magyar génusz ereje éppen az, hogy még a nehéz körülmények közt is ki tudott valami olyan jót virágoztatni, mely eddig hiányzott a magyar értékekből s ezeket az új értékeket az itteni állapotok javára kell felhasználni. Négy hét múlva számoljunk be egymásnak.”

E. Краммер

ПЕДАГОГ ГАБОР КЕМЕНЬ И СТРЕМЛЕНИЯ ВЕНГЕРСКИХ ПЕДАГОГОВ В ЧЕХОСЛОВАКИИ В ТРИДЦАТЫХ ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ

Габор Кемень (1883—1948) был прогрессивным венгерским педагогом, который в годы между первой и второй мировыми войнами проводил исключительно многостороннюю деятельность в целях демократизации общественного воспитания и в интересах того, чтобы педагогическая деятельность стала более гуманной и эффективной. Автор — младший современник и друг Габора Кемень — педагога на основе подлинных документов знакомит читателей со связями Г. Кемень и венгерскими педагогами Чехословакии того времени. Изложение материала дает возможность оценки в этой связи основных педагогических стремлений Г. Кемень по поводу 20-летия со дня его смерти.

Jenő Kramer

GÁBOR KEMÉNY THE PEDAGOGUE
AND THE HUNGARIAN EDUCATIONAL ENDEAVOURS
IN CZECHOSLOVAKIA IN THE THIRTIES

Gábor Kemény (1883—1948) was a progressive Hungarian pedagogue who did remarkably extensive work for the sake of democratizing public education and for improving the humanity and the success of pedagogical work. As a younger contemporary and a friend of Gábor Kemény, based on the evidence of original documents, the author presents the relations of Kemény with the Hungarian pedagogues active in Czechoslovakia at that time. Simultaneously the paper offers an opportunity to assess also in this connection the main pedagogical endeavours of Gábor Kemény, on the occasion of the 20th anniversary of his death.